

Eleştirel Düşüncenin Önündeki Turnikeleri Kaldırmak¹

Cemal Taluğ, Ankara Üniversitesi Eski Rektörü,
e-posta: cemaltalug@gmail.com.

Sapere aude: Düşünmeye cesaret et (dare to think)

Giriş²

Romalı Quantius Horitius Flaccus (Horace, BC65-BC8) eleştirel düşüncenin temelinde yer alan felsefeyi daha İsa'dan önce yukarıya alınan iki sözcükle belirtmişti. Eleştirel düşünce ekseninde üniversite ve akademik yaşamla ilgili kimi görüş ve gözlemlerimi içeren bu makale, 20 Mart 2013 tarihinde Mülkiyeliler Birliği'nde yaptığım konuşma metnine dayanmaktadır. Eleştirel düşünce ile ilgili bir konuşma yapmak için ülkemizde Mülkiyeliler Birliği'nden daha uygun bir yer olmadığını düşünüyorum. Bu nedenle, 14 Aralık 1908 tarihinde resmi kuruluşunu tamamlayarak Türkiye'nin ilk mezunlar derneği olan Mezunin-i Mülkiye İttihat ve Teavün Cemiyeti'ni (Aslantepe, 2009: 92) günümüze ve yarına taşıyan Mülkiyeliler Birliği'ne bana bu olanağı sağladığı için teşekkür ederim.

Mülkiyeliler Birliği'nin kısa süre önce bana verdiği "onursal üyelik" plaketinde "Mülkiye sevgimi ve Mülkiye'ye verdiğim önemi ifade etmedeki cömertliği"nden söz ediliyor. Doğrusu "ifade etmedeki cömertlik" konusundaki değerlendirmeyi benim yapmam uygun olmaz, ancak "Mülkiye sevgim ve Mülkiye'ye verdiğim önem" gerçekten çok derin ve köklüdür.

Mülkiye'ye duyduğum yakınlığı ve hayranlığı yaratan etmenler çoktur ve çeşitlidir. Bunlar arasında rastlantısal olanlar var. Örneğin; Mektebi Mülkiye'nin ilk müdürünün adı Cemal (Yavuziğit, 1999: 100), Mülkiye Marşı'nın güftesini yazan Mülkiye öğrencisinin adı Cemal, en büyük Mülkiyeli şair yine bir Cemal, Cemal Süreyya'dır. Cemal'i (iç ve dış güzelliği) bol bir aile Mülkiye.

Rastlantısal olmayan, tümüyle bilinçli gerekçelerim ise çok daha fazla. Bunların en başında; kitapları, yazıları ve konuşmalarıyla dünyaya bakışımı ve duruşumu biçimlendiren ve geliştiren büyük hocalarımın arasında çok sayıda Mülkiye hocasının bulunması gelmektedir. Kendilerinden çok şey öğrendim ve onları her zaman şükranla andım.

Mülkiye'ye verdiğim önemin temel kaynaklarından birisi de Mülkiye'ye özgü olan İnek Bayramı'dır. İnek Bayramı sadece ziraatçı olduğum için bana yakın gelmiyor! Öğrenci bayramını eleştirel düşünce temelinde inşa etmiş olan bir başka yükseköğretim kurumu ben bilmiyorum. Eleştirel düşüncenin Mülkiye tarafından ne denli içselleştirildiğinin çok önemli bir göstergesi olduğu için İnek Bayramı'na hayranlık duyuyorum.

İngilizcede “wit” sözcüğü hem nükte hem de akıl anlamına gelir. Mizah aklını kullanmaya cesaret edenlerin işidir. İnek Bayramı bunun en renkli ve en yaratıcı örneklerinden birisidir. 2010 yılı İnek Bayramı açılışında Rektör olarak yaptığım konuşmadaki sözlerimi tekrar edeyim. “İnek Bayramı TOKİ konutları gibi her yerde görülebilen bir şey değildir. O’nun Mülkiye’ye özgü olması, Mülkiye’de görülmesi rastlantısal değildir. İnek Bayramı, eleştirel düşüncenin kök salmadığı ve kurumsallaşmadığı bir yerde yaratılmaz ve yaşatılmaz. O, Mülkiye ruhunun, felsefesinin ve yaşamının bir parçasıdır.”

Mülkiye ülkemizde eleştirel düşüncenin kaynağı, yuvası ve en değerli kalesi olduğu için sevmeyi ve saygı duyulmayı hak ediyor. Mülkiye bu özelliğini 150 yılı aşan tarihi boyunca daima taşımış ve özenle korumuştur. Bu makalede yeri geldikçe bunun örneklerine değinilecektir. Bildiğim en eski ve en yeni örneklerle makalenin giriş bölümünü kapatalım.

1898 yılı Şeker Bayramı sonrasında geleneksel olarak Padişah tarafından gönderilen şekerlerin öğrencilere dağıtımının ardından Müdür Hacı Recai Bey öğrencileri “bayram şekerine kadar tüm ihtiyacımızı düşünen Sultan Abdülhamid Han Efendimiz Hazretlerinin ömür ve afiyetleri duasına” davet etmiş ve “Padişahım çok yaşa” diye bağrımlarını istemiştir. Daha önce bir görüşme ve örgütlenme olmaksızın, öğrencilerden kimse bu çağrıya katılmamıştır. Müdür isteğini bir kez daha tekrarlamış, yine bir tepki alamamış; bu sükût karşısında dehşete düşen Müdür ne yapacağını bilememiş ve telaşla oradan ayrılmıştır. Müdürün ayrılışının ardından öğrencilerden birisi elindeki şekeri kaldırır, “bunun için mi bağıracaktık” diyerek yere atar ve çiğner. Toplanan tüm öğrenciler aynı tepkiyi verirler; şekerleri yere atarak çiğnerler. (Husri, 1971: 173) Bu olay, Mülkiyelilerin, el pençe divan durmamayı ve rüşvet almamayı daha öğrenciliklerinde öğreneceklerinin ve yaşamlarına aktaracaklarının öncü bir göstergesidir.

En yakın dönemde yaşanan örnek ise Ankara Üniversitesi’nin 2012-13 akademik yılı açılışının Türk Sanat Müziği eşliğinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılacağını açıklanması üzerine, bilebildiğim kadarıyla Ankara Üniversitesi tarihinde ilk kez, “alternatif açılış” düzenlenmesi ve bunun Mülkiye’de gerçekleştirilmesidir. Alternatif açılışın, Mülkiye’nin özgür ve eleştirel düşünce tarihine değerli bir sayfa eklediğini düşünüyorum.

Birden tarih olarak çok yakına geldik ve sıcak sulara girdik. Bu noktada, biraz geriye ve biraz uzağa gidelim, Batı’da üniversitenin doğuşu ve gelişim tarihinden kesitler ele alalım.

Bin yıllık köklü ve saygın kurum: Üniversite

Üniversite bin yıllık köklü ve saygın bir kurumdur. Avrupa'da feodal düzenin yaşandığı ve Kilise'nin egemen güç olduğu Ortaçağ'da doğmuştur. Latince "*universitas*" dilimizdeki "lonca" sözcüğüne karşılık gelmektedir. Bu anlamda üniversite, ortak amaçları, idealleri ve çıkarları olan ve aynı ayrıcalıkları paylaşan insanlar topluluğudur. Önceleri öğrenenler tarafından yaratılan üniversiteler, kısa sürede öğretim üyeleri loncasına dönüşmüştür.(Le Goff, 1994: 91-100)

Ortaçağ üniversitesi, birbiriyle bağlantılı süreçler olan Rönesans, bilim devrimi, aydınlanma çağı ve sanayi devrimiyle niteliğini değiştirmeye başlamıştır (Ford, 2002). Bu süreç sonunda bilim üretimini eğitimin ayrılmaz bir parçası haline getiren modern üniversite yaklaşık 200 yıl önce ortaya çıkmıştır. Modern üniversitenin öncüsü kabul edilen Berlin Üniversitesi'nin kurucusu olan William von Humboldt'un anısına modern üniversite yapılanması "Humboldt Üniversitesi" olarak da adlandırılmaktadır. Humboldt Üniversitesi'yle kurumsal özerklik ve bilimsel özgürlük üniversitenin temel nitelikleri olarak kabul edilmiştir.

Humboldt Üniversitesi'nde kurumsal özerklik ve bilimsel özgürlüğe verilen yaşamsal önemin nedeni eleştirel düşüncenin korunması ve beslenmesidir. Eleştirel düşünce olmadan bilim olmaz. Eleştirel düşüncenin yeşermediği, boy atmadığı yer bir yükseköğretim kurumu olarak nitelenebilir belki, ama asla üniversite olamaz.

Kurumsal özerklik; üniversitelerin her türlü baskıdan korunmasını, kendi rotalarını çizebilmelerini ve kendi tarihlerini yazabilmelerini sağlar. Bilimsel özgürlük ise bilimsel çalışmanın koşulu ve güvencesidir. Bilimin gelişmesi ancak bilim insanının özgürce düşünebildiği, her şeyi ve herkesi özgürce sorgulayabildiği bir iklimde gerçekleşebilir.

Gerçeğin araştırıldığı ve tartışıldığı bir bilim üretimi ve bilim eğitimi kurumu olan üniversite diploma dağıtmayı değil, bilimin, aklın ve erdemın yolunu göstermeyi amaçlar. Ne yazık ki toplumumuzda üniversite araçsallaştırılmakta ve sadece meslek kazandıran ve diploma dağıtan bir kuruma indirgenmektedir.

Oysa çok eski yıllardan bu yana bir meslek kazandırmaktan çok insanın düşünsel gelişimini temel alan alanlar üniversitelerin olmazsa olmazları olarak kabul edilmişlerdir. Antikçağda bile insanın özgürleşmesi amacına dönük olarak "özgür sanatlar" eğitimine önem verilmiştir. Başlangıçta bunlar yedi özgür sanat (*septem artes liberales*) olarak isimlendirilmiş ve gramer, mantık, retorik (*trivium*) ile aritmetik, geometri, müzik ve gökbilimi (*quadrivium*) kapsamıştır.

Özgür sanatlar eğitimi, düşünce tarihinde etkili olan akımların ve gelişmelerin kaynağı olmuşlardır. (Le Goff, 1994: 91-100)

Humboldt Üniversitesi'nde özerklik ve özgürlüğün yaşamsal önem kazanmasının düşünsel temellerini Immanuel Kant (1724 - 1804) atmıştır. Eleştirel aklın filozofu olarak bilinen Kant'ın eserleri arasında "Fakülteler Çatışması" isimli bir çalışma da vardır. Burada söz konusu olan mesleğe dönük eğitim veren fakültelerle felsefe ve benzeri alanlarda eğitim veren fakülteler arasındaki ayrımdır. Kant'ın üniversiteye yönelik başlıca görüşleri (Özbudun, 2011: 87-92; Çörekçioğlu, 2003:217-233) şöyle özetlenebilir:

Üniversite kültürünün temeli özgür ve eleştirel düşüncedir. Üniversite ürettiği bilimsel bilgi ve yetiştirdiği aydınlık insanlarla, özgürlük ve eşitlik gibi temel değerlerin ve demokratik yaşam biçiminin toplumsallaştırılması işlevini yerine getirir. Eleştiriden muaf tutulabilecek hiçbir şey yoktur. Ne kutsallık ne de en tepede bulunmak eleştiriden muaf olmayı sağlamaz. Aydın insan bilgili insan demek değildir. Aydın'ın en belirgin ve ayırt edici ögesi eleştireliliğidir. Üniversitenin birincil görevi eleştirel aklın toplum düzeyinde yaygınlaştırılmasıdır. Üniversite doğruyu ya da doğru gördüğünü halka aktarmakla yükümlüdür.

Kuşkusuz kurumsal özerklik ve bilimsel özgürlüğün önemi sadece filozofların düşünsel çabalarıyla ortaya çıkmamış, üniversitenin tarihsel gelişimi içinde yaşanılarak öğrenilmiştir.

Üniversite ve bilim bir güçtür. Tarih içinde her zaman bir iktidar mücadelesi alanı olmuştur. İktidar odakları iktidarlarını pekiştirmek ve geleceğe taşımak için daima bu gücü ellerinin altında tutmak ve ondan yararlanmak istemişlerdir ve isteyeceklerdir.

Yükseköğretim tarihi, bu amaçla üniversiteye ödünler ve ayrıcalıklar verildiğinin de, baskı ve zulüm yapıldığının da tanığıdır. Tarih aynı zamanda, üniversitenin boyun eğişinin ya da dik ve onurlu duruşunun örnekleriyle de doludur.

Portekiz'in ilk üniversitesi 1290 yılında kurulan Coimbra Üniversitesi, kendisine büyük olanaklar ve ayrıcalıklar sağlandığı dönemler yaşamıştır. Görkemli kütüphanesi yanında bir de "akademik hapishanesi" vardı. Üniversiteye kendi mensuplarını yargılama ve ceza verme yetkisi tanınmıştı. Çok yıllar önce ziyaret ettiğim Krakow Üniversitesi'nde de hocaların yaşadıkları iyi donanımlı odaların yanında bir-iki tane demir parmaklıklı hücrenin de olduğunu hatırlıyorum.

Krakow Üniversitesi'nin tanınmış öğrencilerinden birisi dünya merkezli evren inancına karşı çıkan ve dünyanın güneş etrafında döndüğünü öne süren ilk bilim

insanı olan Kopernik'tir (1473 - 1543). Kopernik 1501-1503 yılları arasında da İtalya Padova Üniversitesi'nde öğrencilik yapmıştır.

Rektörlük görevim öncesinde bir tarihte Padova Üniversitesi'ni ziyaret etme olanağım oldu. 1222 yılında İtalya'nın ikinci üniversitesi olarak kurulan Padova Üniversitesi'nde dünyanın bilinen ve korunan ilk eğitim amfisi olan Plazzo Bo Anatomica (*Anatomical Theatre*) bulunur. Bu amfi kadavra üzerinde çalışmayı yasaklayan kilisenin yaptığı baskınlar gözetilerek tasarımlanmıştır. Kadavra masası, baskın sırasında kadavranın çabucak saklanması sağlayacak biçimde manivelalı olarak yapılmıştır. Öğrencilerin hızla kaçabilmeleri için amfiye oturma yerleri konmamıştır. Bu nedenle dersler ayakta izlenmiştir.

Padova Üniversitesi'nde 18 yıl hocalık yapan Galilei Galileo (1564 -1642) tarafından kullanılan kürsü de halen ziyarete açıktır. Kopernik'in dünyanın evrenin merkezi olmadığı görüşünü benimseyen ve geliştiren Galilei Galileo, bilimsel çalışmalarında kiliseyi hep karşısında bulmuştur. İki kez engizisyon Mahkemelerinde yargılanmış, hapsedilmiş, hayat boyu ev hapsine mahkûm olmuştur. Engizisyon Mahkemesi'nde ölüme mahkûm olmaktan kurtulmak için son cümlesi "Ben, Galilei Galileo yukarıda yazdığım gibi görüşlerimden döndüğüme yemin ediyorum, 2 Haziran 1633." olan bir belge imzalamak durumunda kalmıştır.

Modern bilimin doğuşunu borçlu olduğumuz Galileo hemen hemen kör ve ciddi bir şekilde hasta halinde kutsal engizisyonun tutsağı olarak 8 Ocak 1642'de öldü. Galileo, Engizisyon Mahkemesi'nde görüşlerinden döndüğünü belirttiği belgeyi imzalarken belki de bir başka büyük bilim insanı olan Giordano Bruno'nun (1548-1600) başına gelenleri düşünüyordu. Rönesans felsefesini yaratan başlıca filozoflardan olan ve "görecelik ve sonsuzluk" kavramlarını borçlu olduğumuz Bruno, Galileo'dan önce Kopernik'in güneş merkezli evren görüşünü benimsemişti. Bruno, Kilisenin inançlarına aykırı görüşleri nedeniyle zor bir yaşam sürdürmüş, sık sık yer değiştirmek durumunda kalmıştır. 1591 yılında Engizisyon Mahkemesi'nde yargılanarak hapse atılan Bruno hakkında 1600 yılında yine Engizisyon Mahkemesi'nde ölüm hükmü verilmiş ve Roma'nın Campo de Fiori meydanında diri diri yakılarak idam edilmiştir.

Giordano Bruno ve Galilei Galileo engizisyonun gazabına uğramıştır, ama bilim, karanlıklar içindeki bir dönemin ardından, en sonunda Kiliseye karşı giriştiği düşünce özgürlüğü savaşından galip çıkmıştır (Forti, 1997: 28).

Bruno ve Galileo din ile bilimin uzun yıllar süren çatışmasının simge isimleri haline gelecek, onlara yapılanları Avrupa'nın aydınlık insanları hiç unutmayacak ve hiç affetmeyecektir.

Roma'da 17 Ocak 2008 günü yaşanan öğrenci gösterileri ve boykotları bu unutmama ve affetmemenin bir yansımasıdır. Kısa süre önce görevinden istifa ederek büyük bir tartışmaya neden olan Papa 16. Benedikt, daha kardinalken Kilisenin Galileo'ya yaptıklarını mazur gösterme anlamı taşıyan sözler söylemişti. Roma La Sapienza Üniversitesi Rektörlüğü tarafından Papa'nın bir konuşma yapmak üzere üniversiteye davet edilmesi nedeniyle öğrenciler büyük protesto gösterileri düzenlediler, rektörlük işgal edildi, çok sayıda öğretim üyesi bu davete karşı tutumlarını kamuoyuna açıkladılar. Sonunda Vatikan, Papa'nın konuşmasını iptal etmek durumunda kaldı. Roma Üniversitesinin bulunduğu semtin adı olan Sapienza, bilgi, bilgelik anlamına geldiğinden protestolarda ince bir gönderme içeren "Bilginin Papaya İhtiyacı Yok! (*Il Papa non andra alla Sapienza*)" sloganı kullanılmıştır (Magister, 2008)

Kuşkusuz, üniversiteye baskı yapan, onu ele geçirmeye ya da emri altında tutmaya çalışan egemen güç yalnızca din olmamıştır. Bu noktada yine bir çalışma ziyaretinde öğrendiğim dünya örneklerinden birisiyle bu bölümü kapatalım ve ülkemize dönelim.

Küba'nın 1728 yılında kurulmuş olan Havana Üniversitesi'ne yaptığım çalışma ziyaretinde "üniversite tarihçisi" tarafından üniversitenin görkemli kapısında karşılandım. Üniversite tarihçisi merdivenlerden ve sütunlardan başlayarak kapı hakkında tarihi ve teknik bilgiler verdi ve Küba'nın Amerika Birleşik Devletleri'nin arka bahçesi olduğu dönemde yapılan bu kapının üzerindeki baykuş heykelinin koca mavi gözlerinin "buraya yalnız beyazlar girebilir" anlamında olduğunu anlattı.

Üniversite gezisi sırasında iç avluda daha mütevazı, ahşap malzemedan yapılmış bir başka baykuş heykeli ile karşılaştık. Küba Devrimi'nden sonra Raul Castro'nun talimatıyla yaptırılan bu baykuş heykelinin gözleri kocaman birer boşluk şeklindeydi ve omzunda da bir tüfek taşıyordu. Üniversite tarihçisi; baykuşun gözlerinin "burası tüm insanlara açıktır"; omzundaki tüfeğin ise "devrim üniversiteyi korur" anlamına geldiğini anlattı.

Türkiye'de üniversitenin tarihsel gelişimi ve başlıca tasfiyeler

Osmanlı İmparatorluğu'nda Onsekizinci Yüzyılın sonlarında ve Ondokuzuncu Yüzyılda Batı anlamında mesleki okullar kurulmaya başlanmıştır. Bunların ilki donanmanın Çeşme'de Rus donanması tarafından yakılması ardından 1773 yılında kurulan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'dur (İmparatorluk Deniz Mühendishanesi). İlk sivil meslek okulu olarak Mekteb-i Mülkiye 1859 yılında kurulmuştur.

Türkiye’de bir üniversite kurulması düşüncesi 19. yüzyılın ortalarından itibaren dile getirilmeye başlanmıştır. 1863 yılında Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’nin girişimiyle, medrese öğrencileri ile devlet memurlarının katıldığı serbest derslerle ilk Darülfünun açılmış, ancak iki yıl sonra derslerin verildiği konağın yanmasıyla kapanmıştır. 1870 ve 1874 yıllarında iki kez daha Darülfünun kurulmuş, ancak bu girişimler de kısa ömürlü olmuştur. En sonunda 1900 yılında Sadrazam Küçük Sait Paşa’nın gayretleriyle Darülfünun bir daha ve bu kez kapanmamak üzere açılabilmiştir (Dölen, 2009: 43-172).

İlk üniversitemiz olan Darülfünun 1933 yılında İstanbul Üniversitesi olarak yeniden yapılandırılır. Aynı yıl ülkenin Humboldt geleneğine dayalı ilk yükseköğretim kurumu olan Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara’da kurulur. Kökeni yukarıda adı geçen İmparatorluk Deniz Mühendishanesi’ne dayalı olan İstanbul Mühendislik Mektebi 1944 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi’ne dönüştürülür. 1946 yılında ise, ülkemizin ilk “üniversiteler yasası” olan 4936 sayılı yasa çıkarılır ve bu yasa kapsamında Ankara Üniversitesi de kurularak üç üniversiteyi kapsayan bir yükseköğretim sistemi oluşturulur. Bu ilk üniversiteler yasası akademik özerkliğe ve bilimsel özgürlüğe değer veren bir yasadır. (Hirsch, 1997: 362-365)

1950’li yılların ortalarından itibaren İstanbul ve Ankara dışındaki kentlerde de üniversiteler kurulmaya başlar. 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesinde üniversite sayısı 19 olmuştur. 1984 yılında ilk vakıf üniversitesi kurulur. Üniversitelerimizin sayısı 2001 yılında 53 devlet ve 23 vakıf olmak üzere 76’ya, 2012 yılında ise 104 devlet ve 62 vakıf olmak üzere 166’ya olmuştur. Ayrıca 7 vakıf meslek yüksekokulu ile 7 özel statülü (Polis Akademisi ve GATA v.b.) yükseköğretim sistemi içinde yer almaktadır.

Mülkiye’li Metin Özuğurlu hocanın güzel bir bilmecesi var: Manası yok olurken tabelası artan nedir (Özuğurlu, 2011: 253). Bunun yanıtı çok açık: Üniversite. Peki, neden anlamı yok oluyor ya da yok ediliyor? Benim değerlendirmeme göre bu durum; üniversitelerimizin tarihleri boyunca yaşadıkları tasfiyelerden ve YÖK’ten sonra ortaya çıkan piyasalaşma, siyasi-ideolojik kadrolaşma ve yönetimdeki dönüşümünden kaynaklanmaktadır.

Üniversite tarihimiz ile adeta iç içe geçmiş olan üniversitelerimizin yaşadığı tasfiyeler tarihinin en önemli başlıklarını kronolojik bir biçimde sıralamaya çalışalım.

Önce hepsini at, sonra istediklerini geri al!

Cumhuriyet öncesinde gerçek bir üniversiteden söz etmek zor olduğundan bu

dönemi geçerek önce Darülfünun'un İstanbul Üniversitesine dönüşümünde yaşanan tasfiyeyi ele alalım. 31 Mayıs 1933 tarihinde 2252 sayılı "İstanbul Darülfünununun ilgasına ve Maarif Vekâletince yeni bir üniversite kurulmasına dair kanun" kabul edildi. Bu kanuna göre 31 Temmuz 1933 tarihiyle ilga edilen Darülfünun'un tüm kadroları da tasfiye ediliyor ve 1 Ağustos 1933 tarihiyle İstanbul Üniversitesi kurulması öngörülüyordu. Bu süreçte öğretim elemanlarının ancak yarısından azı geri çağrılır. Boşalan kadroların bir kısmına yeni elemanlar atanır, bir kısmına yabancı öğretim üyeleri istihdam edilir. (Dölen, 2010: 258-287)

DTCF'de Cadı Avı

Yukarıda değinildiği gibi yükseköğretim sisteminin akademik özerklik ve bilimsel özgürlük temelinde yapılanması ve gelişmesine dayalı olan 4936 sayılı ilk üniversite yasası 1946 yılında kabul edilir. Bu yasaya karşın, DTCF'de sol eğilimli bir grup akademisyene yönelik olarak daha önceki yıllarda başlayan soruşturmalar, baskınlar, kavgalar ve ceza davalarıyla uzun yıllar devam eden baskı ve yıldırma süreci engellenememiştir. Üniversitede cadı avı olarak bilinen bu olayda 1948 yılında çıkarılan bir kadro kanunuyla Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes ile beş yabancı öğretim üyesi tasfiye edilmişlerdir (Çetik, 2008: 11-66). Pertev Naili Boratav'ın hem babası hem oğlu Mülkiyelidir. Baba, 1897 mezunu Abdurahman Naili Boratav (Yavuziğit, 1999: 149), oğul ise tanınmış bilim insanı Prof. Dr. Korkut Boratav'dır.

Bakanlık emrine alma

1954 yılında 6435 sayılı yasa ile Milli Eğitim Bakanı'na öğretim üyelerini belirli bir prosedür uygulayarak Bakanlık emrine alma yetkisi tanınır. Bu yasaya dayanarak SBF Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu 3 Kasım 1956 tarihinde eski müdürlerden Zeki Mesud Alsan'ın emeklilik töreni konuşmasında kullandığı ünlü "asla nabza göre şerbet sunan, kötüye, zararlıya fetva veren birer sözde münevver haline gelmeyin" sözü nedeniyle Bakanlık emrine alınır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı da DP iktidarının son dönemlerinde Bakanlık emrine alınmıştır. (Aslantepe, 2009: 283-287)

Bu noktada, Demokrat Parti döneminde yeni üniversitelerin 4936 sayılı üniversite yasası dışında özel yasalarla kurulduğunu da hatırlamakta yarar vardır. Cumhuriyetin yarattığı ilk yükseköğretim kurumlarını çatısı altında toplayan Ankara Üniversitesi'ni ve 1933 Üniversite Reformu ile eleştirel düşünceye kapılarını açan İstanbul Üniversitesi'ni denetleyemediği için kendi üniversitesini yaratmaya çalışan Adnan Menderes, ODTÜ'yü özel yasa ile kurduştur. Amerikalıların işbirliği ile kurulan bu üniversitenin siyasi iktidara bağımlı kılınması için mütevelli heyetle yönetilmesi ve öğretim elemanlarının

sözleşmeli olması gibi önlemler alınmıştır. Ancak ODTÜ tarihi boyunca hiçbir zaman iktidarın borazanı olmadı. Kuruluşunda bizzat mütevelli heyetinde yer alan Menderes, ODTÜ'ye eleştirel düşünme virüsünün bulaşmasıyla ortaya çıkan sonucu bugün görse herhalde büyük bir şaşkınlık ve hayal kırıklığına uğradı.

Eleştirel düşünme bir virüs gibidir; bu virüsle bulaşan bir akıl kendi yasaları dışında, baskı, yıldırma, ikna ve benzeri yöntemlerle denetlenemez. Üniversite bu virüsün doğal besisi yeridir. Bu virüsün bulunmadığı bir yükseköğretim kurumu da Üniversite niteliği kazanamaz. ODTÜ'de virüs bulaşması nasıl oldu bilmiyorum. Ama bildiğim bir şey var ODTÜ'nün yabancı rektörlerden sonra gelen ilk yerli rektörleri Mülkiyelidirler; Turhan Feyzioğlu ve Seha Meray (Payaslıoğlu, 1996: 87-124).

147'ler Tasfiyesi

Üniversiteler, 27 Mayıs 1960 askeri darbesine giden süreçte genelde DP iktidarına karşı eleştirel bir konumda oldular ve etkili bir rol oynadılar. Yönetimi devralanların gözünde büyük bir saygınlıkları vardı. 27 Mayıs 1960 sonrasında öğretim elemanlarının özlük hakları iyileştirildi, özerklik genişletildi. 115 sayılı yasayla öğretim üyelerinin Bakanlık emrine alınabilmesi yetkisi kaldırıldı. Üniversite özerkliği 1961 Anayasası'nda güvence altına alındı.

Ancak, üniversiteye yakın duran bir yönetsel dönemde bile tasfiye yaşandı. 27 Ekim 1960 günü çıkan 114 sayılı yasayla 147'ler tasfiyesi yapıldı, aynı gün ardından gelen 115 sayılı yasayla üniversite özerkliğini güçlendirici adımlar atıldı.

147'ler arasında SBF'den; Yavuz Abadan, Aziz Köklü, Hamid Sadi Selen, Hikmet Belbez, Fadıl Hakkı Sur ve asistan Özer Ozankaya ile iki öğretim görevlisi vardır. (Beyaz Kitap, 1962: 9-10)

12 Mart 1971 tutuklamaları

12 Mart 1971'de Türkiye ikinci kez askeri darbe yaşadı. Şiddet olaylarına karışan genç insanların hemen tümünün üniversite öğrencisi olması gerekçesiyle üniversitelerin denetim altına alınmasına önem verildi. Üniversite öğretim elemanları örgütleri kapatıldı, yöneticileri baskı altında tutuldu. Bu dönemde çok sayıda öğretim elemanı tutuklandı.

Bunlara arasında SBF'den Cahit Talas, Bahri Savcı, Sadun Aren, Muammer Aksoy ve zamanın dekanı Mümtaz Soysal vardır. Mümtaz Soysal, Anayasaya Giriş ders kitabında komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle yargılanır ve 6 yıl 8 ay hapis cezası alır. Soysal, 14,5 ay Mamak'ta kaldıktan sonra özgürlüğüne kavuşur. (Aslantepe, 2009: 323)

Faili meçhul cinayetler

Görüldüğü gibi; üniversitelerde tasfiye yalnızca bilim insanlarını üniversiteden uzaklaştırma, onların işlerini ellerinden alma biçiminde yaşanmamış, onları tutuklama, hapsedme yani özgürlüklerini ellerinden alma biçiminde de gerçekleştirilmiştir. Ne yazık ki üniversite tarihimiz içinde, bilim insanlarını tasfiyenin en acımasız olan, onların yaşamlarının alınmasına, yok edilmelerine de tanık olunmuştur. Kişileri yok etme suretiyle tasfiye bu topraklarda kadim bir gelenektir.

Türkiye 12 Eylül'e doğru sürüklenirken faili meçhul cinayetler yaşanmaya başlar. Bu cinayetlere kurban giden aydınlar arasında üniversite mensupları da vardır. İlk kurban Atatürk Üniversitesi Fen Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Orhan Yavuz'dur. 17 Haziran 1977 sabahı mesaisine giderken kalbinden bıçaklanarak öldürülür. Doç. Dr. Bedrettin Cömert'i 11 Temmuz 1978, Prof. Dr. Bedri Karafakioğlu'nu 20 Ekim 1978, Dr. Necdet Bulut'u 28 Kasım 1978, Prof. Dr. Ümit Doğanay'ı 20 Kasım 1979 ve sonra Cavit Orhan Tütengil'i 7 Aralık 1979'da kaybederiz. Ne yazık ki daha sonraki yıllarda da aydınlık insanlarımızı menfur saldırılarda kaybetmeye devam ettik. Prof. Dr. Muammer Aksoy (31 Ocak 1990), Prof. Dr. Bahriye Üçok (6 Ekim 1990), Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı (21 Ekim 1999) ve Dr. Necip Hablmitoğlu (18 Aralık 2002) aynı şekilde acımasızca aramızdan alınacaklardır.

Katledilen SBF öğrencileri

Üniversitede kaybedilen canlar sadece öğretim üyeleri değildir. Öğrencilerimizi nasıl unuturuz? Tarihinde çok acılar yaşayan Mülkiye bu alanda da en acılı kurumların başında gelir.

SBF 8 Nisan 1976 günü faşistler tarafından basılır. SBF Öğrenci Derneği Başkanı Hakan Yurdakuler ve iki arkadaşı Fakülte önünde vurulur. Hakan Yurdakuler hayatını kaybeder. 12 Eylül 1980 tarihine kadar öldürülen Mülkiye öğrencileri: Ali Fuat Okan (1 Mayıs 1976), İsmail Gökhan Edge (10 Aralık 1976), Bahri Gülpınar (17 Ocak 1979), Hakan Şenyuva (10 Haziran 1979), Adil Olcay (17 Ekim 1979), Şevki Kobal (16 Haziran 1980). (<http://sbfder.org>)

1976-80 yılları arasında öldürülen öğrencileri adına bugün SBF'de 218 numaralı sınıfın bulunması Mülkiye'nin farkının ve değerinin en anlamlı kanıtlarından birisidir.

1402'likler, güvenlik soruşturmaları ve istifalar

12 Eylül 1980'den sonra 1402 sayılı sıkıyönetim yasasıyla çok sayıda öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırılır, yine çok sayıda öğretim üyesi yardımcısı da sözleşmesinin yenilenmemesi yoluyla üniversiteden atılırlar. Güvenlik

soruşturmalarıyla atama ve terfiler engellenir. Bunlara tepki olarak istifalar yaşanır.

“... Sıkı Yönetim Komutanlığının 07.02.1983 sayılı yazısına uyularak 1402 sayılı Sıkı Yönetim Kanununun 2301 ve 2766 sayılı kanunla değişik 2. Maddesi gereğince görevinize son verilmiştir” yazılı mektuplardan alan öğretim üyesi sayısı, Sıkı Yönetim verilerine göre 95’dir.

1402’likler, uzaklaştırılanlar ve ayrılanlarının sayısını tek tek görüşerek çıkarmaya çalışan Tahir Hatipoğlu 1255 kişilik bir liste elde etmiştir. İlhan Tekeli (2009: 87-88) ise; 1981-82 yılında öğretim elemanı sayısının 22.223 iken 1983-84 eğitim yılında 20.333’e indiğini, bu nedenle uzaklaştırılan ya da ayrılmak durumunda kalanların sayısının bu iki yıl içinde yeni alınanlar hariç ortaya çıkan fark olan 1890 kişiden az olamayacağını belirtmektedir.

1402’liklerin 16’sı Mülkiye hocası olup, bu uygulamaları protesto eden 20 hoca da istifa etmiştir. Mülkiyeliler, haksızlığa ve baskılara karşı çıkma geleneklerini en zor koşullarda bile sürdürebilmişlerdir. (Aslantepe, 2009: 335)

Bilim insanlarını değersizleştirme

Türkiye’de iktidar-üniversite ilişkileri içinde bilim insanlarının toplum karşısında değersizleştirilmesi de yaşanmıştır. Bu bağlamda unutulmaz iki konuşmayı anımsatmak isterim.

Bunların birincisi Kenan Evren’e aittir. 12 Eylül’ün kudretli Devlet Başkanı halka hitaben yaptığı bir konuşmada şu ifadeyi kullanıyor: “O hale gelmişiz ki, şu bayrağı kaldıralım ‘bir ucundan tutar mısın’ dendiği zaman ‘kaç para verirsin’ diye soruyorlar” (Tekeli, 2009: 65).

İkincisi ise Recep Tayyip Erdoğan’ın. 12 Aralık 2008 günü Gökürk Uydusu’nun fırlatılma töreni çerçevesinde ODTÜ’de çıkan olaylarla ilgili olarak basın karşısında söylenenler gerçekten yaralayıcıdır.

Siz ne biçim öğretim üyesisiniz? Sizin yetiştirdiğiniz öğrenciler bunlarsa Türkiye batmış, bitmiş. Ondan sonra utanmadan, sıkılmadan kalkıp söyledikleri şey: polisin, güvenliğin olmadığı üniversite istiyoruz. Neymiş, derslere girmiyorlarmış. Girmezsen girme, bu tür öğretim üyeleri olsa ne olur, olmasa ne olur. Bu hocalar öğrencileri böyle yetiştiriyorlarsa yazıklar olsun. Bize böyle hoca lazım değil. (Ay, 2012)

Üniversiteye yönelik yukarıda sıralanmaya çalışılan tasfiyeler ve baskılar karşısında üniversitenin tepkisi her zaman aynı olmamıştır. Çok sık olmasa da dik durulan, onurlu tavır alınan durumlar yaşanmıştır ve bunlar üniversiteye yakışan yaşantılar olarak yükseköğretim tarihimizde yer almaktadır.

Bunlardan birisini tarih sayfalarından çıkarıp, hatırlayalım. Türkiye'nin ilk kez askeri müdahaleyle iktidar değişikliğine yaklaştığı günlerde 28 Nisan 1960'da İstanbul Üniversitesi'nde çıkan olaylarda Orman Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz'in ölmesiyle gerginlik giderek artar, İstanbul ve Ankara'da Sıkı Yönetim ilan edilir. Ankara Üniversitesi'nin Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri de sık sık karışır. Bu dönemin en olaylı gününde polis yerleşkeye baskın yapar, öğrencilere saldırır, çok sayıda öğrenciyi tutuklar. Bu olay sonrasında SBF'nin tarihi binasında kapılar, pencereler kırılmış, duvarlarda çok sayıda polis kurşunu deliği açılmıştır. Birkaç gün sonra, 19 Mayıs 1960 günü akşam saatlerinde, Başbakan Adnan Menderes ile SBF Dekanı Prof. Dr. Fehmi Yavuz arasında şöyle bir telefon konuşması geçer:

-Ben SBF Dekanı Fehmi Yavuz

-Ben Adnan Menderes

-Hoş geldiniz (Başbakan o gün İzmir'den gelmiştir)

-Fehmi Bey, Fakülte binasının cephesindeki camları ve kurşun izlerini tamir ettirmek istemiyor musunuz, bu doğru mu?

-Bu nereden çıkmış, bir kısmını tamir ettik hatta faturalarını da gönderdik. Geri kalanları da tamir ettireceğiz. Tespit için sıkıyönetim komutanlığından bir heyet geldi. Tespit işi de bitmiş sayılır.

-Yani tarihi hatıra olarak saklamak, onun için de tespit ettirmek mi istiyorsunuz? Bu Mülkiye için yüz karasıdır!

-Şereftir

-Yüz karasıdır, yüz karasıdır

-O halde birakalım bunu tarih tespit etsin. (Yavuziğit, 1999: 74)

Bu onurlu tavrı ne yazık ki her zaman göremeyiz. Boyun eğme ve hatta dalkavukluk yapma benzeri üniversiteye yakışmayan tutum ve davranışlara da yükseköğretim tarihi sık sık tanık olmuştur. Bu kara sayfalardan birisini açmak için, 12 Eylül 1980'in sonrasına gidelim. Çok sayıda öğretim üyesinin uzaklaştırılması, güvenlik soruşturmalarıyla yaratılan baskılar, üniversitelerin askeri bir emir komuta düzenine sokulması çabaları, saç sakal yönergesi gibi akademik yaşamla bağdaşmayan uygulamalar, üniversite içinde sessiz de olsa büyük tepki yaratırken, 2 Aralık 1982 günü İstanbul Üniversitesi Senatosu Kenan Evren'e onursal doktora verilmesini kararlaştırmıştır. Bunu diğer üniversitelerin de izleyeceği düşüncesiyle 14 Ocak 1983 günü düzenlenen törende Kenan Evren'e onursal doktora YÖK ve tüm üniversiteler adına sunulmuştur (Tekeli, 2009: 91).

Bekir Coşkun'un Cumhuriyet gazetesindeki Onuncu Köy köşesinde "Sultanın Rektörleri" başlıklı bir yazısı var. Sanılmasın ki Evren Paşa'ya onursal doktora veren rektörlerden söz ediyor. O olaydan 30 yıl sonraki bu yazının konusu olan rektörler; 18 Aralık 2012 günü Başbakanın Göktürk uydusunun fırlatılış töreni için gittiği ODTÜ'de çıkan olaylarda polisin tutumunu görmezden gelip ODTÜ yönetimini ve öğrencilerini kınayarak siyasi iktidara selam gönderen rektörlerdir (Coşkun, 2012). Tarih tekerrür etmiş üniversitelerimizde.

Üniversiteler "tasfiyelerle" niceliksel olarak erimiştir; ama verdiği her ödünle ve sustuğu her an niteliksel olarak zedelenmiştir. Yaralı üniversiteden ayıplı üniversiteye dönüşmüştür. Dik ve onurlu durmayı bilemezseniz, yalnızca "yaralı" değil, "ayıplı" üniversite de olursunuz.

Bu noktada Uğur Mumcu'nun o olağanüstü sözünü anmamak olmaz: "İnsanlar yalnız konuştukları şeylerden değil, sustukları şeylerden de sorumludurlar." (tr. [wikiquote.org/wiki/Uğur Mumcu/](http://wikiquote.org/wiki/Uğur_Mumcu/))

Bir 12 Eylül armağanı: YÖK düzeni

1981 tarihli 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile üniversiteleri merkeziyetçi, hiyerarşik ve otoriter bir yönetim anlayışı altına sokan YÖK dönemi başlar. YÖK, yüksek derecede özerkliği olan bir kamu kurumu olarak yapılandırılmıştır.

YÖK'e kadar üniversiteye yönelik tasfiyeler ve müdahaleler belli zaman dilimlerine sıkışmıştır. Bu olumsuz deneyimler özellikle askeri dönemlerde gerçekleşmiştir. YÖK ile birlikte üniversite üzerindeki iktidar müdahaleleri ve denetimi sürekli hale gelmiştir. YÖK bu anlamda bir müdahale aygıtıdır.

Kuruluşundan bu yana geçen otuz iki yılda yapılan sayısız değişikliklere karşın YÖK yasasının özü hep korunmuştur (İnsel, 2003: 72) Bu süreçte bilim insanlığı ve bilimsel çalışma değer kaybına uğramıştır.

YÖK'lü yıllarda üniversitelerimizde gerçekleşen dönüşümleri üç ana doğrultuda ele almak mümkündür. Bunlar; (a) piyasalaştırma ve özelleştirme, (b) siyasi ve ideolojik kadrolaşma ve (b) yönetsel dönüşüm.

Piyasalaştırma ve özelleştirme

YÖK ile birlikte Türkiye'de yükseköğretim sisteminin piyasalaştırılması ve özelleştirilmesi amacına dönük uzun vadeli ve kararlı bir strateji izlenmeye başlanmıştır. Bu strateji; (a) hem devlet üniversitelerinin süreç içinde piyasa güdümündeki kuruluşlara dönüştürülmesini ve giderek özelleştirilmelerini, (b) hem de devlet üniversiteleri dışında üniversiteler kurulmasını, yaygınlaştırılmalarını ve güçlendirilmelerini içerir. YÖK gündeminin bu hiç

değişmeyen önceliğiyle yükseköğretim sisteminin bir yüksek-öğretim sektörüne dönüştürülmesi amaçlanmaktadır.

Devlet üniversiteleri bugün hâlâ yükseköğretim sistemi içinde büyük ağırlığa sahiptirler ve sistemin yükünü taşımaya devam etmektedirler. Ancak giderek ticarileştirilmişler ve piyasalaştırılmışlardır. Bugün aynı üniversitenin çatısı altında çok çeşitlenen ve bazen birbiriyle çelişen hizmet ve etkinliklerle gelir elde edilmesi olağan kabul edilmektedir. Öte yandan hizmetlerin büyük bir kısmı da piyasadan temin edilmektedir. İlhan Tekeli'nin tanıttığı kavramla, artık üniversitelerimiz adeta birer "multiversite" olmuşlardır. (Tekeli, 2003: 52-53)

Bugün, devlet üniversitelerinden beklenen kendi gelirlerini kendi çabalarıyla yaratmalarıdır. Devletin, "ben üniversite çalışanlarının maaşlarını öderim, sizin devlet binaları ile arazisini kirasız kullanmanıza izin veririm, daha da fazlasını benden beklemeyin" noktasına doğru epeyce mesafe aldığı gözükmektedir.

Üniversiteler üzerinde piyasa güçlerinin etkisi artmakta, işletmecilik kavramları ve kültürü egemen olmaya başlamaktadır. Üniversiteler giderek daha çok piyasanın dilini konuşmakta, piyasadan sipariş almak için yarışmaktadır. Kapitalist mantık her işe egemen olmaya başlamıştır. Akademik girişimcilik desteklenmekte, "siz de bizim gibi yapın, tevekkülü bırakıp teşebbüse geçin" denmektedir.

Bilim, her nedense Sanayi Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bakanlığın son işlerinden birisi üniversiteleri girişimcilik ve yenilikçilik sırasına sokmaktır. Buna karşın Bakanlığın adının başında olan "bilim" gündeminde hiç yoktur. (Alçın, 2011: 509)

Devlet üniversitelerinin ticarileşmesi ve piyasalaşması ağır bir bedel ödenerek gerçekleştirilmektedir. Bu ağır bedelin kapsadığı başlıca alanları aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

(a) Üniversitenin iç dayanışması çözülmektedir. Akademi dünyasında saygınlık ölçütleri değişmekte, üniversiteye proje getirme, kaynak bulma v.b. öne çıkmaktadır.

(b) Üniversitelerin fidanlığı olarak bilinen araştırma görevlileri bu işlevlerini yitirmekte, lisansüstü öğrencilerle birlikte ucuz emek deposu olarak algılanmaktadır.

(c) Disiplinler arasında para getirenler, para getirmeyenler ayrımı doğmakta, bu süreçte sosyal bilimler ve temel bilimler değeri azalan alanlar olarak görülmektedir.

(d) Araştırma bulgularının saklanması ya da örtülmesi benzeri etik sorunlar yaygınlaşmaktadır.

(e) Eğitim ve araştırmanın tamamlayıcılığı ve bütünselliği ortadan kalkmakta, iki ayrı ilişkisiz işleve dönüşmekte ve eğitime ayrılan zaman ve enerji giderek azalmaktadır.

Roma La Sapienza üniversitesi öğrencilerinin “Papa Dışarı (*Papa Fuori!*)” diyerek Papa’nın üniversitelerine girmesine karşı çıktıkları yukarıda anlatılmıştı. Bu anlamda “Papa” ile “para” arasında pek fark olmadığı anlaşılıyor. Para üniversiteden içeri girince, üniversitenin kültürü ve değerleri aşmakta, bilim dışarıda kalmaktadır.

YÖK öncesinde devlet üniversiteleri dışında üniversite kurma olanağı yoktu. 2547 sayılı YÖK yasası ilk çıktığında aynı şekilde devlet üniversiteleri dışındaki yükseköğretim kurumlarının kurulmasına olanak vermiyordu. Ancak daha sonra Anayasa’nın 130. Maddesiyle buna olanak tanındı, ardından 2880 sayılı yasayla hukuki altyapı gerçekleştirildi (Tekeli, 2009: 91). 1984 yılında ilk vakıf üniversitemiz olan Bilkent Üniversitesi kuruldu. YÖK Başkanı İhsan Doğramacı’nın aynı zamanda Bilkent Üniversitesi’nin Mütevelli Heyet Başkanı olması vakıf üniversitelerinin önlerinin ne kadar açık olacağını en belirgin işareti oldu. Bu konumun yarattığı etik sorunlar üzerinde ise hiç durulmadı.

İlk vakıf üniversitesini yenileri izledi. 2012 sonu itibariyle ülkemizde 62 vakıf üniversitesi, 7 vakıf meslek yüksekokulu bulunmaktadır. Toplam yükseköğrenim öğrencilerinin %10,7’si vakıf üniversitelerinde öğrenim görmektedir.

Daha önce dünyanın birçok ülkesinde var olan ve Türk üniversiteleri olarak bilinen “dini inanç tabanlı” vakıf üniversitelerinin özellikle 2008 sonrasında artık Türkiye’ye de geldikleri ve hızla yaygınlaştıkları görülmektedir. Bunların fiziki-maddi sıkıntıları olmayıp; binaları, derslikleri, kütüphaneleri, laboratuvarları, hastaneleri ve benzeri alt yapı olanakları çağdaş düzeyi yakalamış durumdadır. Kurulan bu yükseköğretim kurumları bütün bu olanaklarına karşın birer yüksek lise olmaktan öteye gidememektedir. Dini inanç tabanlı vakıfların ortaöğretimde sağlandıkları iddia edilen başarı yükseköğretim düzeyinde söz konusu değildir. Bundan sonra da başarılamayacaktır. Bunun en önemli nedeni eleştirel düşüncenin önüne konan turnikelerdir. Eleştirel düşüncenin gelişmesini engelleyecek önlemlerin, daha kuruluş aşamasında ve bilinçli olarak alınmış olmasıdır.

Ülkemizde bugün değişik tarz ve tabanlarda vakıf üniversiteleri yükseköğretim sistemimizde yer almakta ve hızla çoğalmaları beklenmektedir. Öte yandan

yaklaşık iki yıldır YÖK öncülüğünde sürdürülen yükseköğretimin yeniden yapılandırılması hazırlık çalışmalarında vakıf üniversiteleri ile yetinilmeyeceği ve özel üniversiteler ile yabancı üniversite şubelerinin de önünün açılacağı anlaşılmaktadır. Piyasalaşan ve sektörleşen yükseköğretim sistemimizin bu yeni aktörlerle iyice piyasa güdümüne alınmasına ve küresel sermaye ile daha etkin buluşmasına az kaldığı gözükmemektedir.

Siyasi ve ideolojik kadrolaşma

Ülkemizde iktidarda bulunan siyasi kadro, nasıl bir gençlik yetiştirmek istediğini uzun yıllardır açık açık söylemektedir. Bu iktidarın üniversite sorunu olarak algıladığı iki ana konu (a) türban ve (b) imam hatiplilerin daha kolay üniversiteye geçişiyle ilgili olan katsayı sorunu olagelmıştır. YÖK içinde de ağırlık kazandıklarında bu iki konuyu kendi yöntemleriyle çözmüşler ve amaçlarını gerçekleştirmişlerdir.

Şimdi sırada öğretim üyesi kadrosu içinde siyasi-ideolojik yandaşları çoğaltmak ve bu alanda çoğunluğa sahip olmak vardır. Üniversitenin bir ideolojiye ve bir inanca hapsolmesinin, üniversite ideali ve işleyişi ile çelişmesine karşın, yükseköğretimde siyasi ve ideolojik kadrolaşma giderek artan bir ivmeyle gerçekleştirilmektedir. Üniversitenin kültür ve değerlerinin aşınması ve yaygınlaşan sessizleşme ve suskunlaşma da siyasi ideolojik kadrolaşma için uygun bir zemin hazırlamaktadır. Kadrolaşma çeşitli kanallar kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

1. Rektör ve dekan atamaları siyasi – ideolojik ölçüte göre yapılmaktadır.
2. Boş olan ve boşalan kadroların kullanımında siyasi – ideolojik yandaşlığa bakılmaktadır.
3. Merkezi doçentlik sınavı kriterleri sık sık değiştirilmekte, Arapça evrensel bir akademik dil olarak kabul edilmekte ve jürilerin seçim süreçleri kontrol edilmeye çalışılmaktadır.
4. Yeni devlet üniversiteleri kurularak kadrolaşma işi sağlama alınmaktadır (Adnan Menderes formülü).
5. Belli siyasi – ideolojik çizgideki vakıf üniversiteleri olağanüstü hızla artmakta, bunlara çok değerli alanlar, yapılar tahsis edilmektedir.
6. Bilim insanı yetiştirme programlarından uzun vadede kadrolaşma amacına hizmet edecek biçimde yararlanılmaktadır.

Yönetişimde dönüşüm

Türkiye üniversiteleri Humboldt geleneği ile biçimlenmiş olduğundan meslektaşlar yönetimini benimsemiş kurumlar olarak doğdular ve geliştirdiler. Humboldt modelinde üniversiteler lider kuruluşu değil, ustaların birlikte çalışıp, birlikte yönettikleri kurumlardır. Yatay ilişkilere dayalı bir kurum kültürü esastır (Önder, 2011: 186). Yöneticiler daima ve ancak eşitler arasında birincidir (*primus inter pares*).

1. YÖK ile birlikte "meslektaşlar yönetimi geleneği" yerini "askeri hiyerarşi analogisine" bırakmıştır.
2. YÖK'ten güç alan güçlü rektörler dönemine geçilmiş, kurulların ve kuralların değeri azaltılmış, seçim geleneği ve prodekan3 uygulaması kaldırılmıştır.
3. Akademik yönetici – meslektaş ilişkileri zedelenmiş, rektöre yakın durma, ondan vaat alma ve çıkar talep etme eğilimi artmıştır.
4. "Meslektaşlık" ile "yandaşlık" yer değiştirmiş, "liyakat"ın yerini "sadakat" almaya başlamıştır.

Üniversite kendini meslektaşlar yönetimi geleneğine göre demokratik biçimde yönetemez ve kendi içinde iktidar üreten bir kurum haline geldikçe hem toplum önünde itibar kaybetmekte hem de siyasetten daha fazla özerklik ve özgürlük istemekte zorlanmaktadır.

Galatasaray Üniversitesi'nden Ahmet İnel (2003: 75) YÖK ile birlikte doğan bu yeni rektörü bakın nasıl anlatıyor:

YÖK şemsiyesi altında üst yönetici konumuna gelen öğretim üyeleri otoriter reflekslerini tatmin etme olanağını buldular. Rektör istediği takdirde bir üniversite idealine son derece uygun bir yönetim pratiği sergileme imkânı olduğu gibi, üniversiteyi en akıl almaz antidemokratik çizgide bunaltma ve kilitleme imkânı da bulunmaktadır.

YÖK düzeninde üniversite içinde rektöre karşı denge oluşturacak mercii fiilen yoktur. Sistem ne üniversite senatosuna, ne üniversite yönetim kuruluna ne de dekanlara böyle bir karşı denge işlevi görebilecek yetkiler tanır. YÖK düzeninin rektörlüğü, yasama denetimi olmayan bir başkanlık sistemine benzer.

Başkanlık sistemi tartışmaları Türkiye'nin gündemine gelmeden yıllar önce yazılmış bu son cümle, Anayasa'da yapılmak istenilen düzenleme için acaba üniversiteye mi öykünüldü dedirtiyor.

Kendine özgü bir yaşam biçimi olan bilim insanlığı, sürekli gerçeği aramaya ve

kendini geliştirmeye adanmış bir hayattır. Ancak, başta yönetimdeki dönüşüm ve piyasalaşma olmak üzere üniversitede yaşananlar ve değişimler nasıl yeni bir rektör türü yaratmışsa, bilim insanlığının geleneksel yapısına uymayan yeni akademisyen türleri de ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bunlardan üçünü kısaca tanımlamaya çalışacağım.

i) Memur akademisyen: Toplumdaki saygınlıkları azalan ve mesleklerinin cazibesi solan, ücretleri görelî olarak düşen, üniversite yönetimindeki söz hakları giderek kaybolan öğretim elemanlarının coşkuları, heyecanları ve aidiyet duyguları erozyona uğradı. Üniversitede ilgisizleşme, kabuğuna çekilme ve sessizleşme yaygınlaştı. Bilimsel-akademik kaygılarını tamamıyla yitirmiş memur akademisyenler çoğaldı.

ii) Pazarlamacı akademisyen: Üniversitede üretilen bilgi, içeriğinden, özgünlüğünden ve derinliğinden bağımsız olarak mübadele değeriyle ölçülmeye ve metalaşmaya başladı. Tüm metalar gibi üretilen akademik meta da iyi pazarlanmak durumundadır. Akademik becerilerin pazarda kazanca dönüştürölme sürecinde hızı, hırısı, telaşı ve girişkenliği ile öne çıkan yeni akademik insanlar ortaya çıktı. (Erdoğan, 2003: 54) Bilgisini pazarlamaya çaba gösterirken kimi zaman kişiliğini de pazarlamanın parçası haline getiren, iş bilir – işini bilir akademisyenler giderek çoğalmaktadır.

iii) Yandaş / İdareci akademisyen: Üniversitede kararlar kurullar ve kurallar ile değil, üst yöneticinin bireysel tercihleriyle alınmaya başlayınca kapasite ve cesaret yoksunu bazıları için üst yönetimle yakınlaşma geçerli bir korunma ve ilerleme stratejisi haline gelmektedir. Eleştirel düşüncenin yerini faydacı akıl alınca başkasının müridi olmayı, yandaşlığı içine sindirenler ortaya çıkmaktadır. İdari görevlere eriştikçe kendini güçlü hisseden yeni bir akademik kuşak doğmaktadır. Birçok üst yönetici de artan bu talebi karşılamak ve safları sıkılaştırmak için yeni görevler, yeni unvanlar icat etmekte, dolayısıyla yeni umutlar sunmaktadır.

Bitirirken

Bu makaleyi bitirirken başlığa dönerek “eleştirel düşüncenin önündeki turnikeler” olarak neleri gördüğümün altını çizmek istiyorum. Eleştirel düşüncüyü üniversiteden uzak tutmaya çalışan bu turnikeler büyük ölçüde siyasi iktidar kaynaklıdır. Bunların başlıcalarını yazımız boyunca turnike adını koymadan ele aldık. Kuşkusuz üniversiteye yönelik baskılar, tasfiyeler eleştirel düşüncenin önündeki turnikelerdir. Üniversitelerin piyasalaşmaya ve ticarileşmeye yöneltilmesi de özgür ve eleştirel düşüncenin yolunu kesmektedir. Yükselen siyasi ve ideolojik kadrolaşma ise eleştirel düşüncenin kaynağını kurutmaya yöneliktir.

Bunlarla birlikte eleştirel düşüncenin önünde en azından bir turnike daha olduğunu düşünüyorum. Oto-turnike adını koyabileceğim bu turnike üniversite kültüründe ve değerlerinde meydana gelen erozyondan besleniyor (Çiğdem, 2003: 70).

Ahmet İnam,

Özgürlüğün dıştan gelen baskılarla engelleniyor olması düşüncesi yanlış değil ama eksiktir. İçimizdeki polisten kurtulmadıkça dıştan gelen baskılar bizi etkiler. Özgürlük hem irade hem bilinç işidir. Özgür olmak farkındalıkla, anlam verecek güce sahip olmakla, kendini tanımakla, kendi gücünü taşımakla, kendini bilmekle olanaklıdır. Özgür olmaya hazır olmak gerekir. Otonomiye kaldıramayan insanlar özgür bırakılınca özgür değil aciz olurlar. (2012: 425)

diyerek içeriği de ihmal etmememizi öğütüyor.

Eleştirel düşüncenin önündeki turnikeleri kaldırmak için birbirini tamamlayan ve birbirinden etkilenen dört temel hedefimiz olmalıdır diye düşünüyorum. Birincisini, “üniversiter değerlerin ve kültürün yeşerdiği bir akademik yaşam” olarak tanımlıyorum. Bu değerler ve kültür; akademik yaşamı ve topluma karşı sorumluluklarımızı yeniden gözden geçirmemiz ve sorumluluklarımızı taşıyabilmemiz için gereklidir. Akademik yaşama sağlanan özerklik ve özgürlük bir ayrıcalık olmanın ötesinde büyük bir sorumluluktur.

Üniversiter değerlerin ve kültürün yeşertilmesi için ikinci hedefin, “iktidarın vesayetinden ve piyasanın etkilerinden arındırılmış bir yükseköğretim sistemi”nin gerçekleştirilmesi için çaba gösterilmesi olduğuna inanıyorum. Bu ikinci hedefin uzağında kaldıkça içsel bozulmaları ve çürümeleri durdurmak çok güçleşmektedir.

Üçüncü ve dördüncü hedefler ise “insan haklarına dayalı, gerçek anlamda demokratik bir siyasal düzen” ile “bilimsel düşüncenin kurumsallaştığı ve kökleştiği bir toplum”dur. Bunlar, üniversite ile ilgili hedeflere erişebilmek ve kazanımları sürdürebilir kılmak açısından yaşamsaldır. Üniversitelerimizin geleceği toplum ve siyaset yaşamındaki gelişmelerden bağımsız değildir.

Son satırlarımı başlangıçta yaptığım gibi Mülkiye ve Mülkiyelilere ayırmak istiyorum. Mülkiye ve Mülkiyeliler tarihleri boyunca eleştirel düşüncenin bayrağını daima yukarıda tuttular. Bize değerli bir örnek oldular, önemli bir yol gösterici model oluşturdular.

Bugün bizi eleştirel düşüncenin önündeki turnikeleri kaldırma, akademik yaşamı yeniden yapılandırma mücadelesi bekliyor. Toplum için mücadelenin ayrılmaz

bir parçası olan bu mücadelede, Mülkiye ve Mülkiyeliler en büyük umut ve güç kaynağımızdır.

Sonnotlar

¹ Bu yazı Prof. Dr. Cemal TALUĞ'un 20 Mart 2013 tarihinde, Ankara'da, Mülkiyeliler Birliği'nin Çarşamba Söyleşileri kapsamında yaptığı aynı başlıklı konuşmanın metnine dayanmaktadır.

² Bu metne katkılarından dolayı Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. N. Yasemin Yalım'a teşekkür ederim.

³ Prodekan: Bir önceki dekan olup, görevini mevcut dekana devretmiş akademisyendir. Prodekan Fakülte Yönetim Kurulu'nun doğal üyesi idi.

Kaynaklar

Alçın S (2011). Politik İktisadın Kavramlar Dünyasındaki Ayakizleri: Bilim ve Teknoloji Politikaları. İçinde: Ercan F. ve Kurt S K (der), *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite*, İstanbul: SAV Yayını 40, Küreselleşme Dizisi 20, 499-510.

Aslantepe C (2009). *150Yılın Tanıklığı - Bilgiler, Belgeler, Görüşler*. Ankara: Koleksiyoncular Derneği Yayın no: 11.

Ay H (2012). Böyle Öğrenci Yetiştiren Hocalara Yazıklar Olsun. Sabah, 23 Aralık.

Beyaz Kitap: 147'ler Mes'elesi (1962). İstanbul: Sermet Matbaası.

Coşkun B (2012). Sultanın Rektörleri. *Cumhuriyet*, 27 Aralık.

Çetik M (2008). *Üniversitede Cadı Avı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve P.N. Boratav'ın Müdaafası*. Ankara: Dipnot Yayınları 51.

Çiğdem A (2003). Üniversiteye Ne Oldu? *Toplum ve Bilim*, 97(Güz), 65-71.

Çörekçioğlu H (2003). Eleştirel Üniversite: Kant ve Fakülteler Çatışması. *Toplum ve Bilim*, 97(Güz), 217-233.

Dölen E (2009). *Türkiye Üniversite Tarihi 1 Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dölen E (2010). *Türkiye Üniversite Tarihi 3 Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş: Tasfiye ve Yeni Kadrolar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan N (2003). Kültürel Çalışmalar, (Kendiliğinden) İdeoloji (si) ve Akademya. *Toplum ve Bilim*, 97(Güz), 43-64.

Ford M P (2002). *Beyond the Modern University: Toward a Constructive Postmodern University*. Connecticut: Praeger Publishers.

Forti A (1997). Modern Bilimin Doğuşu ve Düşünce Özgürlüğü. İçinde: Mayor F ve Forti

- A (der), *Bilim ve İktidar*, Çev. M Küçük, Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 48.
- Hirsch E E (1997). *Anılarım*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 45.
<http://sbfder.org> . Son erişim tarihi, 04/03/2013.
- Husri S (1971). Mülkiye Üzerine. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 4(Ekim-Aralık).
- İnam A (2012). *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır: Yaşam Üstü Söyleşiler*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- İnsel A (2003). Bir Zihniyet Tarzı Olarak YÖK. *Toplum ve Bilim*, 97(Güz), 72-80.
- Le Goff J (1994). *Ortaçağda Entellektüeller*. Çev. M A Kılıçbay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Magister S (2008) The University of Rome Closes its Doors to the Pope. Here's the Lesson They didn't Want to Hear. <http://chiesa.espresso.repubblica.it/articolo/186421?eng=y>. Son erişim tarihi, 20/04/2013.
- Önder İ (2011). Üniversite Özerkliği Bilimsel Özgürlük ve Demokrasi. İçinde: Ercan F. ve Kurt S K (der), *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite*, İstanbul: SAV Yayını 40, Küreselleşme Dizisi 20, 177-195.
- Özbudun S (2011). Üniversitelerde "Başkalaşım" ve Aydınlar. İçinde: Ercan F. ve Kurt S K (der), *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite*, İstanbul: SAV Yayını 40, Küreselleşme Dizisi 20, 87-92.
- Özügurlu M (2011). YÖK ve Üniversite Üzerine Notlar. İçinde: Ercan F. ve Kurt S K (der), *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite*, İstanbul: SAV Yayını 40, Küreselleşme Dizisi 20, 253-259.
- Payaslıoğlu A (1996). *Türk Yükseköğretiminde Bir Yeniliğin Tarihi: Barakadan Kampusa 1954-1964*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayını.
- Tekeli İ (2003). *Eğitim Üzerine Düşünmek*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları 5.
- Tekeli İ (2009). Türkiye'de Üniversitelerin YÖK Sonrasındaki Gelişme Öyküsü. İçinde: Çelik T ve Tekeli İ (der), *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi II*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Bilim ve Düşün Dizisi No: 19. 55-225.
tr.wikiquote.org/wiki/Uğur_Mumcu. Son erişim tarihi, 20/04/2013.
- Yavuziğit M H (1999). *Mülkiye Tarihi 1859 – 1999*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları No: 2.

